

Een diversiteit aan talent. Kunsteducatie als subjectivering.

Openingscollege van de master Talentontwikkeling & Diversiteit, Hanze Hogeschool Groningen, 1-9-2023

Evert Bisschop Boele, lector Kunsteducatie; e.h.bisschop.boele@pl.hanze.nl

1. Lange aanloop, mooie sprong?

Toen ik gevraagd werd om te praten bij de opening van het jaar van de Master Talentontwikkeling en Diversiteit voelde ik me een beetje vereerd. Ik volg die master al een tijdje, een beetje vanaf de zijlijn. Ik was een keer betrokken bij een proefvisitatie waardoor ik een mooi kijkje in de keuken kreeg. En ik werk al jaren intensief samen met de lectoren van het lectoraat Jeugd, Educatie en Samenleving. Zij spelen een belangrijke rol in de master. We doen gezamenlijk onderzoek, hebben een gezamenlijke promovendus (die nu bijna klaar is). Dus nee zeggen was natuurlijk helemaal geen optie.

Ik was ook wel een beetje bezorgd. Mijn lectoraat gaat over kunsteducatie, en dat is maar één domein in het onderwijs. En waar ik echt iets over weet is muziekeducatie. Dat is daar weer een subdomein van. Wat heeft een muziekdocent te vertellen aan een wiskundedocent, een leraar basisonderwijs, een docent sociale vaardigheden op een hogeschool?

Ik heb dus bedacht dat ik maar gewoon mijn best ga doen. En dan zien we wel. Niets van wat ik zeg is waar. Niets is in beton gegoten. Ik probeer voldoende tijd over te houden voor gedachtewisseling na mijn praatje. Al was het maar omdat gedachtewisselingen, dialogen, meestal interessanter zijn dan praatjes, monologen.

Dus zie de monoloog als een aanloop tot de dialoog. Ik zal proberen die monoloog interessant te houden. Maar als die monoloog misschien toch te lang is, laten we hopen dat dan in ieder geval het adagium 'lange aanloop, mooie sprong' geldt.

2. Ontwikkeling in diversiteit

Volgens de aankondiging ga ik wat vertellen over kunsteducatie als subjectivering. Dus dat zal ik doen. Ik zal me daarbij helemaal richten op mijn gebied, muziek. Maar eerst even iets over de relatie tot jullie master. Talentontwikkeling en Diversiteit. Voor iemand die in de muziek werkt is dat woordje 'talent' direct al een dingetje.

Onder musici is 'talent' een heel specifiek begrip. Je hebt het, of je hebt het niet. Misschien helpt langdurig oefenen wel. De 10.000-uren regel wordt veel aangehaald. Maar toch: in de muziek, in muziekonderwijs, en zeker in het muziekvakonderwijs gaat het vaak om het opsporen en ontwikkelen van talent. Daar hoort een enorm circus bij. Ik ga daar niet te veel over zeggen, hoewel ik daar wel een dag lang over zou kunnen praten. Over hoe je talent bepaalt. En over wie dat mag doen. Wie zitten er in de stoelen van wijlen The Voice of Holland? In de commissies die subsidies

verdelen? Aan de tafels van de commissies van examinatoren in conservatoria? Recht van spreken, en daarmee macht, is zeer ongelijk verdeeld in de kunstwereld.

Jullie begrijpen: ik ben niet zo'n fan van dat woord talent. Nu weet ik wel dat in de Talentenkrachtbenadering, die mede ten grondslag ligt aan deze master, dat woord talent genuanceerd wordt. Talent zit niet in een kind maar is de eigenschap van een systeem. Ieder kind is talentvol, mits als talentvol benaderd. Een democratische visie op talent.

Maar toch. Soms vraag ik me af of we dat woord talent niet gewoon kunnen wegdenken. Ik zou dat eigenlijk wel fijn vinden. Voor je het weet moeten talenten, om maar even in Bijbelse termen te spreken, worden ingezet: "Want aan ieder die heeft, zal gegeven worden; maar wie niet heeft, hem zal nog ontnomen worden zelfs wat hij heeft". In de Bijbel mondt de Talenten-vergelijking uit in het Mattheüs-effect.

Het woord talent tussen haakjes denken zou ons misschien een beetje weg kunnen voeren van die voortdurende *rat race* die onze laatmoderne samenleving zo kenmerkt. We moeten ons potentieel verwezenlijken. OCW heeft het over "[u]itdagend onderwijs voor elke leerling. Elke leerling heeft recht op goed onderwijs dat haar of hem motiveert en uitdaagt het beste uit zichzelf te halen." Gewoon goed is niet goed genoeg. Een zes is wel een voldoende, maar niet voldoende.

Zonder 'talent' blijkt de master over Ontwikkeling en Diversiteit te gaan. Dat heeft een zachtheid die me wel bevalt. Ontwikkeling, natuurlijk. Daar is onderwijs voor. Ik ga er van uit dat dat de reden is dat we hier bij elkaar zijn. Deze master heeft de ambitie door ons handelen de wereld een beetje beter te maken door bij te dragen aan de ontwikkeling van anderen. Want dat is de inzet van iedereen die leraar, docent, pedagoog is: een context te scheppen waarin anderen, en wijzelf, zich kunnen ontwikkelen.

Zeggen we daarmee niet eigenlijk: iedereen kan zich, op haar eigen manier, ontwikkelen. En is dat niet al voldoende? Dat iedereen zich 'op haar eigen manier' kan ontwikkelen is meteen een verwijzing naar het tweede deel van de naam van deze master. Talentontwikkeling en diversiteit – ontwikkeling, maar dan wel in een richting en op een manier die past bij degene die je ontwikkelingskansen wil bieden.

Die term diversiteit, die vind ik dus wel een voltreffer. Sterker nog: ik denk dat daar de grote opgave van ons onderwijs ligt tegenwoordig. De echte vraag is niet de mediagenieke vraag hoe we de scores op taal, rekenen en burgerschap kunnen opkrikken. Hoe de leraar, gewapend met evidence-based interventies en een meetlat, er voor zorgt dat 'de leerling' zich ontwikkelt in de richting van kerndoelen, referentieniveaus, startkwalificaties.

De echte kwestie in het onderwijs lijkt me: hoe laten we dat gesloten wereldbeeld los waarin onderwijs de ontwikkeling fixt van 'de leerling' tot 'de actieve burger' in onze 'kenniseconomie'? Hoe laten we de pretentie los dat ons onderwijs 'van wereldklasse' blijft als we de boel maar goed regelen, als we maar genoeg weten, misschien wel door veel te meten? Hoe verlossen we onszelf van het denken in abstracties: de leerling, de actieve burger, de kenniseconomie, wereldklasse?

De grote vraag is hoe we terugkeren van die abstracties naar het individu. Naar onderwijs dat voorbereidt op een samenleving waarin ieder individu een volwaardige plek is gegund. Ongeacht afkomst, huidskleur, gender, overtuiging, fysieke gesteldheid, psychische gesteldheid. Naar onderwijs waarin ieder individu haar ontwikkelingsambities zelf mag stellen en geholpen wordt die te verwezenlijken.

Een master Ontwikkeling en Diversiteit is precies de plek waar we daarover na kunnen denken. Waar we kunnen werken aan de vraag hoe dat dan moet. Hoe we onderwijs kunnen geven waarin we iedere leerling, iedere student, ieder mens kunnen helpen haar eigen plek in de samenleving te ontwikkelen. Zonder vooraf al te veel te zeggen over hoe die plek er dan uit ziet.

Misschien is dat wel wat Gert Biesta bedoelt als hij zegt dat we in ons onderwijs teveel kwalificatie en socialisatie hebben gestopt. En dat het tijd wordt om subjectivering – subject worden – meer centraal te stellen.

3. Complexe dynamische systemen

Op naar de muziek. Ik ben de afgelopen jaren wat aan het nadenken geweest over hoe dat zit met muziekonderwijs. Ik vind het leuk die gedachten met jullie te delen. Om te kijken in hoeverre daar iets in zit wat aansluit bij wat jullie zouden willen.

Ik ga dat doen in een paar stappen. Ik begin met wat gedachten over de complexiteit van zo iets ogenschijnlijk onschuldigs als muziek. Daarna zeg ik iets over wat muziek in het dagelijks leven doet, en waarom het dus ook in school thuis hoort. Dan probeer ik iets te zeggen over hoe dat er dan uit zou kunnen zien, muziek in school. En ik sluit af met een paar wat algemenere opmerkingen.

Eerst: muziek.

*[National Arab Orchestra/NAO Community Choir: Awil Ma Hakanee;
<https://www.youtube.com/watch?v=F145CZ8JEZQ>]*

Toen ik rond de 25 was was ik gek op Arabische muziek. Ik weet niet goed hoe dat begon. Het kan zijn dat ik het hoorde tijdens een college muziekwetenschap, de studie die ik toen volgde. Het kan ook zijn dat ik het hoorde door een leerling van de middelbare school in Amsterdam Zuid-Oost, waar ik toen muziekdocent was. Hoe dan ook: ik luisterde naar Marokkaanse klassieke muziek, naar de Rai van Cheb Khaled, naar de maqam-improvisaties van Munir Bachir, de Irakese grootmeester op de Arabische luit.

En ik besloot les te nemen.

Een simpele scene. Ik zit op een stoel. Tegenover mij zit iemand anders op een stoel. Ik heb een Arabische luit in mijn handen. De ander heeft ook een Arabische luit in zijn handen. De ander speelt een muziekje op zijn luit. Hij zingt er bij. Ik luister. Nadat de ander klaar is, probeer ik op mijn luit de eerste zin van het liedje na te spelen. De ander luistert. Dan speelt hij de eerste zin voor. Ik probeer het weer na te spelen. De ander speelt het nog een keer voor. Ik speel het weer na. De ander zingt mee. Hij gebaart me dat ik de zin moet herhalen, hij blijft de zin zingen. Langzaam begint wat ik speel te lijken op wat hij zingt.

Leerkracht-leerling-interactie. Ik leer iets van iemand. Zeker. Maar de werkelijkheid is natuurlijk veel complexer.

Ik zoom ietsje uit. Wij zitten in een lokaaltje van de Amsterdamse muziekschool. Er staan een paar stoelen, een tafel. De muren zijn wit. Op de grond staat mijn koffer waar mijn luit in zat. Ik kocht die in Marokko, in Casablanca. Het is een goed instrument. Ik heb hard moeten onderhandelen met de vrouw van de luitbouwer – haar man was er niet. Ik moest zelfs drie keer de winkel uitlopen en weer terugkomen voor de deal was gesloten.

Mijn leraar heeft ook een mooi instrument. Hij is professioneel musicus. Opgeleid in Marokko, eigenlijk als cellist. Maar op de muziekschool geeft hij luit-les. Hij spreekt niet zo heel goed Nederlands, hij is nog niet zo lang in Nederland. Wat hij van mij vindt weet ik niet.

Ik zoom nog wat verder uit. Het lokaal zit in een gebouw, een vroeg 20^e eeuwse gebouw. Een gebouw dat vele functies heeft gehad en nu dan muziekschool is. Onderdeel van de Amsterdamse muziekschool, in 1932 opgericht door Willem Gehrels. Zijn achternichte Carolien zou later, nadat ikzelf de stad Amsterdam had ingeruild voor Groningen, wethouder cultuur in Amsterdam worden. Het gebouw is er niet zo geschikt voor, een beetje gehorig. De straat waar de muziekschool staat is de Bachstraat. Bach, je weet wel: 1685-1750, hoogtepunt van de Barokmuziek. Protestants. Nu leer ik liedjes in het Arabisch – de taal van de Koran.

Ik zoom nog wat verder uit. Amsterdam. Waar mijn luitleraar woont, als deel van de grote Marokkaanse gemeenschap. Sommigen van die gemeenschap ken ik van mijn vrijwilligerswerk bij een organisatie waar ik 'gastarbeiders' (zoals dat destijds heette) hielp met het invullen van hun belastingaangifte. Wel Marokkaanse kennissen, geen Marokkaanse vrienden. Ook geen Surinaamse trouwens, terwijl de school waar ik werk voor de helft uit Surinaamse leerlingen bestaat. Wel een Surinaamse collega, met wie ik soms, in het kader van mijn studie, een kaseko-avond bezoek.

Ik zoom nog verder uit. Nederland. Amsterdam die grote stad. Maar ik kom uit een dorp in Friesland. En ik studeerde in Maastricht. Ergens in dat land verblijft mijn toekomstige vrouw, die ik dan nog niet ken. Uit de provincie Groningen, maar met een Indische moeder. Vooralsnog eet ik af en toe een broodje pom in het winkelcentrum van de Bijlmer, of ik probeer zelf harissa te maken.

Ik zoom nog verder uit. Europa. Onderdeel – weer uitzoomen – van de NAVO. Toen ik die luitlessen nam, was niet zo lang daarvoor de VS, met steun van de NAVO, Irak binnengevallen. Als ik een paar jaar later in Yemen ben, kan ik mijn Arabische woordjes uitproberen op de jongetjes die ons in elke stad omringen en zeuren om een pen. "Qallam, qallam, qallam." Soms zwaaien ze met Irakese vlaggetjes. Blijkbaar is er een solidariteitsactie geweest.

Moet ik verder uitzoomen? Planeet? Melkweg? Heelal? De oneindigheid in? Of moet ik juist inzoomen? Van die student en die leraar in dat klaslokaal naar het hoofd van de student? Naar zijn mimiek? Of nog verder inzoomen? Naar de hersenen in dat hoofd, waar neuronen vuren? Of nog verder, naar celniveau, naar atoomniveau? Of nog verder?

En dan de tijd. Ik kan terug – naar mijn jeugd, naar mijn ouders en grootouders, naar mijn voorouders in het begin van de jaartelling. Naar de prehistorie. Naar het ontstaan van de aarde. Naar het ontstaan van het heelal. Of ik kan de toekomst in. Naar wie ik nu ben. Naar wie mijn kinderen straks zijn. Naar wat de wereld, veel later, zal zijn.

Dimensies verpakt in dimensies verpakt in dimensies. Systemen verpakt in systemen verpakt in systemen. Tijdschalen verpakt in tijdschalen verpakt in tijdschalen. Een eindeloze hoeveelheid Droste-blikjes verpakt in een eindeloze hoeveelheid Droste-blikjes verpakt in een eindeloze hoeveelheid Drosteblikjes.

Als een vlinder met zijn vleugels slaat ontstaat er een orkaan aan de andere kant van de wereld. Het vliandereffect van Lorenz. De geleerden zijn het er over eens dat dit een metafoor is, geen realiteit. Maar dat de wereld complex is, onbegrijpelijk complex, dat is geen metafoor. Dat is de realiteit. De onbegrijpelijke realiteit.

Dat is wat de complexe dynamische systeemtheoretici zeggen. Donella Meadows bijvoorbeeld, die aan het eind van haar boek 'Thinking in systems' zegt: "Elk paradigma, inclusief het paradigma dat zo mooi jouw eigen wereldbeeld vorm geeft, is een ongelooflijk beperkte manier van begrijpen van een immens en verbazingwekkend universum dat het menselijk begripsvermogen ver te boven gaat."

En de ecooloog Frank Egler zegt: "De natuur [lees hier gerust: het universum] is niet complexer dan we denken. Het is complexer dan we kunnen denken."

We hebben net een muziekje beluisterd. Ik ben muziekdocent. Maar als ik de illusie zou wekken dat ik kan snappen wat er zonet in die situatie gebeurde – wat elk van jullie hebben gehoord, wat ik heb gehoord, hoe we – zelfs zonder het te weten – ook gezamenlijk hebben geluisterd, wat er allemaal meeresoneerde in deze ruimte in die zes en een halve minuut, dan zou ik mezelf schromelijk overschatten.

En als ik de illusie zou wekken dat ik die situatie zou kunnen vormgeven als een interventie waarin elk van jullie, bewezen effectief, iets zou kunnen leren, liefst in een doorgaande leerlijn en zowel summatief als formatief toetsbaar, dan zou ik mezelf en de rest van de wereld schromelijk voor de gek houden.

Wij hebben geleerd te denken dat wij, de mensen, de realiteit kunnen beheersen. De Duitse filosoof Heidegger schrijft daarover: over het voorstellende denken, het verklarende denken, het rekenende denken dat ons zo beheerst, al sinds de oude Grieken. Waarin de wereld aan ons verschijnt als iets voorstelbaars, verklaarbaars. Als iets berekenbaars – letterlijk en figuurlijk.

De filosoof Samuel IJsseling schrijft over dat rekenende denken het volgende: "[H]et rekenende denken, dat wil zeggen dat denken dat alles probeert te berekenen, met alle gegevens en factoren rekening te houden en zich van al wat men zegt en doet rekenschap te geven. Het is het denken van de wetenschap en de techniek, maar ook van de planning en inrichting van ons dagelijks bestaan en van de samenleving. Dat denken maakt de wereld beheersbaar en we hebben er onze welvaart aan te danken. Maar de ervaring leert dat niet alles berekenbaar en meetbaar is. Er zijn domeinen van de werkelijkheid die daaraan ontsnappen."

Tot zover het goede nieuws. De wereld is een verbazingwekkende en mysterieuze plek. We proberen er hardnekkig het beste van te maken, door ons een voorstelling van die wereld te maken, verklaringen te bedenken, er aan te rekenen. En toch is er geen garantie op succes.

Moeten we dan de moed maar opgeven? Moeten we verzinken in die vierde vorm van denken die Heidegger ook noemt: het 'andenkende denken', het aandachtig verwijlen bij de dingen, bij de wereld? Het kan geen kwaad dat af en toe te doen. Maar we kunnen natuurlijk wel meer dan verwijlen bij de wereld. Zolang we maar niet denken dat we de wereld in onze greep hebben. Dat we de boel kunnen fixen.

Of, als het over onderwijs gaat: na afloop van deze opleiding zijn jullie geen heer en meester van jullie praktijk. Het gaat niet om meesterschap in de zin van overmeesteren. Als het goed is gaat het om meesterschap in de zin van: met het oog van de meester kunnen kijken naar een oneindig complexe werkelijkheid waarin je je rol wilt spelen. Als een meesterlijk muzikant je partij daarin willen spelen, met inzet van al je ervaring en intuïtie, wetende dat er geen garantie is op succes. Wetende dat het uiteindelijk gaat om het meesterlijke karakter van je improvisaties.

Ook, of misschien wel juist, in een pedagogische master past bescheidenheid. Ja, jullie gaan veel leren. Ja, jullie doen straks een ‘meesterproef’ waarmee je bewijst dat je voldoet aan de kwalificaties van een masteropleiding.

Maar het blijft, uiteindelijk, mensenwerk in een complexe dynamische setting.

4. Bevestigen, verbinden en reguleren¹

Kunnen we, ondanks die complexiteit, misschien toch iets meer zeggen over muziek? Natuurlijk. Niet het definitieve woord van de wetenschapper – want dat woord bestaat niet. Maar wel een plausibel verhaal over die complexe wereld. Wat doen mensen met muziek, en wat doet muziek met mensen? Er van uitgaande dat onderwijs voorbereidt op het leven is dat een belangrijke vraag voor iemand die over muziekonderwijs nadenkt.

Toen ik, al weer een tijdje geleden, mijn proefschrift schreef, voerde ik enige tientallen uitgebreide gesprekken met allerlei mensen over het belang van muziek in hun leven. Met een orkestmusicus. Een jazz-zangeres. Een Presley-imitator. Een UB-40-fan. Een audiofiel. Een muziekhater.

Wat klonk door in al hun verhalen? Dat muziek voor iedereen op een andere manier onmisbaar is. Ja, ook voor de zogenaamde muziekhater. Iedereen is muzikaal. En iedereen is dat op zijn eigen, strikt persoonlijke manier. Vanuit allerlei invloeden. Het gezin waar iemand in opgroeit. De plaats waar iemand woont. De vrienden die iemand heeft. De vakanties die iemand neemt. Het totale toeval, soms.

Zoals de man die ik sprak. Ik vertel in mijn eigen woorden een stukje van zijn verhaal. Hij loopt over straat, ’s nachts. Hij is op weg naar huis. Het is een zomeravond. Het regent zachtjes. Op een hoek van de straat staat een huis. Er is een feestje bezig. Het raam staat open. Er klinkt muziek. En die man vertelt: “Ik hoorde die muziek, en stond stokstijf stil. De haren op mijn armen stonden recht overeind. Ik had die muziek nog nooit eerder gehoord. Maar ik wist: dit is mijn muziek!”

Of een ander verhaal, van iemand anders. Een jongen van een jaar of 18 loopt in de stad op straat met wat vrienden. Een politieauto komt voorbij met gillende sirenes. De jongens gaan er achteraan. In een vijver in het plantsoen ligt een auto. Twee mannen zijn er uit gesprongen. Ze worden achtervolgd door de agenten. De deuren van de auto staan open. Uit de auto klinkt muziek. Die jongen van 18, die weet meteen: “Die muziek moet ik hebben!” Hij springt in het water en haalt de cassette uit de speler van de auto. Het is een tapeje van UB40. Sindsdien is hij fan. Hij gaat naar concerten en koopt alle albums. Het is ‘zijn’ muziek.

Ik vind dat altijd weer een klein wonder. De kracht die muziek kan hebben. Die voor iedereen anders is. Andere muziek. Een andere kracht. Maar je moet goed zoeken om iemand te vinden met wie je dat soort gesprekken niet kan voeren.

Laten we eerst een misverstand uit de wereld ruimen. Muziek is niet alleen maar goed, mooi en leuk. Mensen kunnen muziek soms haten. Ze kunnen met muziek uitsluiten. Speelt je kind accordeon? Misschien een reden om op school gepest te worden. Klap je na het eerste deel van een klassiek vioolconcert? Dan hoor je niet bij ‘ons soort mensen’.

---

¹ De paragrafen 4-6 zijn herschreven varianten van een eerder gebruikte tekst in de lezing “Muziek!... Maar waarom eigenlijk?!", 5 april 2023, Gorredijk.

Mensen kunnen met muziek zelfs martelen. Er zijn talloze voorbeelden van het gebruik van muziek om krijgsgevangenen te 'breken'. Bijvoorbeeld het dagen achter elkaar laten horen van heavy metal of de Sesamstraat Tune in Guantanamo Bay. Amnesty International doet daar stevige uitspraken over.

Muziek is niet goed of slecht. Muziek is een duizend-dingen-doekje. En zoals jullie weten: met een duizend-dingen-doekje kun je iets schoonmaken. Maar je kunt er ook iemand mee wurgen. Muziek is, uiteindelijk, niets anders dan wat mensen met muziek doen. Muziek is menselijk gedrag. En jullie weten: menselijk gedrag is niet alleen maar goed, mooi en leuk. Mensen zijn mensen. En jullie weten wat dat nu eenmaal betekent.

Muziek is menselijk gedrag. Gedrag dat iedereen vertoont, op zijn of haar eigen manier. In die zin is iedereen muzikaal, op zijn eigen manier. Iedereen heeft, zoals ik dat noem, haar eigen muzikale idiocultuur. Eindeloze diversiteit. Maar als je door de oogbellen naar al dat muzikale gedrag kijkt, kun je zeggen dat al die muziek, al dat muzikale gedrag, drie dingen doet voor mensen.

Om te beginnen: het stelt mensen in staat om te voelen, te bedenken, te laten zien wie ze zelf zijn. "Dit ben ik, muzikaal gezien." Ik noem dat: de bevestigende functie van muziek. Je laat zien wie je bent. Je meet je een muzikale identiteit aan. Een mix van muziek die je nu eenmaal mooi blijkt te vinden. Die je om onverklaarbare redenen raakt. UB40, bijvoorbeeld. Van waar je een band mee hebt opgebouwd gedurende je leven. Muziek uit je jeugd die onlosmakelijk aan jou blijkt te zijn verbonden. Bij mij de Beatles, bijvoorbeeld. Muziek waar je wel een band mee zou willen opbouwen. Bijvoorbeeld omdat je de mensen die naar die muziek luisteren interessant vindt. Omdat het je een aansprekend netwerk biedt. Dat allemaal geeft je een muzikale identiteit. Een identiteit die natuurlijk voortdurend beweegt. Die altijd in ontwikkeling is. En die je ook, in zijn ontwikkeling, een blik biedt op hoe je veranderd, hoe je gegroeid bent in je leven.

Maar muziek stelt mensen ook in staat zich te verbinden. Te verbinden aan 'de wereld'. En met 'de wereld' bedoel ik heel veel. Ik bedoel daar andere mensen mee. Samen muziek maken, in je band of je shantykoor. Samen muziek luisteren, in de auto of in een concertzaal. Muziek van anderen beluisteren, op je koptelefoon in de trein, in innige verbinding met die geliefde zanger of zangeres. Samen over muziek praten, met je kinderen of je ouders.

Maar ook: je verbinden met bepaalde plekken. Met de plek waar je woont. Door bijvoorbeeld Groningstalige muziek te beluisteren – Jan Henk de Groot? Met de plek waar je op vakantie gaat. De flamenco die je verbindt met de Costa del Sol. Met de plek waar je ouders geboren zijn. De Turkse Arabesk-zanger. Surinaamse kaseko van Lieve Hugo.

Je verbinden met bepaalde tijden. Met vroeger: met de kinderliedjes die je met opa en oma zong. Met later: door dat stuk te oefenen wat je, straks, gaat spelen op de voorspeelavond van de muziekschool. Of met het nu: door helemaal te versmelten met dat ene muziekstuk waardoor de tijd lijkt stil te staan.

Je verbinden met je diepste zelf – klankschalen? Je verbinden met God – de psalm, het orgel? Je verbinden met het Schone – met je ogen dicht luisteren naar Mahler's 'Kindertotenlied'. Je verbinden met het materiële – door die gesigioneerde *limited edition* van die CD van je favoriete band te kopen na een concert.

Je bevestigt met muziek wie je bent. Je verbindt je met de wereld. En al dat bevestigen en verbinden biedt je de mogelijkheid om je leven 'in te regelen'. Je gebruikt muziek om jezelf te beïnvloeden. Om vrolijk te worden – je luistert naar Pharrell William's 'Happy'. Om in slaap te vallen – je luistert naar

Simeon ten Holt's 'Canto Ostinato'. Om je verdriet of je agressie te uiten – je luistert naar Bach's 'Aus der Tiefen', of naar System of a Down's 'Prison Song'. En je gebruikt muziek om anderen te beïnvloeden. Om ze in slaap te laten vallen door een slaapliedje te zingen. Om ze boos te maken, als je puber bent en je wilt je ouders dwarszitten. Eminem – Volume op tien.

Bevestigen, verbinden en reguleren. Dat is wat muziek voor mensen doet. En opvallend: ze doen dat ook altijd als het spannend wordt. Antropologen leren ons: het mensenleven wordt spannend als we te maken krijgen met grenzen. De grens tussen leven en niet-leven – dus bij geboorte en dood. De grens tussen jeugd en volwassenheid. De grens tussen het ene en het andere jaar. De grens tussen het aardse en het bovenaardse. De grens tussen 'wij' en 'zij'.

En zodra die grenzen in zicht komen lijken we muziek nodig te hebben. Bij de grens tussen het aardse en het bovenaardse. Kunnen we ons een kerk zonder muziek voorstellen? Bij de grens tussen het ene en het andere jaar. Kunnen we ons een kinderverjaardag zonder 'Lang zal ze leven' voorstellen? Bij de grens tussen leven en dood. Kunnen we ons een begrafenis voorstellen zonder De Monuta Top-3: Andre Rieu, Frans Bauer of Jannes? Of zonder het Ave Maria? Bij de grens tussen jeugd en volwassenheid. Kunnen we ons een huwelijk voorstellen zonder eerste dans? Bij de grens tussen 'wij' en 'zij'. Kunnen we ons een sportwedstrijd voorstellen zonder supportersgezang?

Ik vat even samen. Iedereen is op zijn eigen manier muzikaal – iedereen is een muzikale idiocultuur. Met muziek laat je zien wie je bent en wat je plek in de wereld is. Muziek helpt je om je leven te regelen. Vooral op die momenten dat het spannend wordt.

Alle reden dus om daar ook in het onderwijs aandacht aan te besteden. Want ons onderwijs, onze scholen, zijn bedoeld om kinderen ontwikkelingskansen te bieden. Ontwikkelingskansen waar kinderen later wat aan hebben. Ontwikkelingskansen die ze helpt te worden wie ze willen zijn. Die ze helpt zich een plek in de wereld te geven. Die ze helpt hun leven te regelen. Ook in de muziek. Juist omdat muziek voor iedereen een rol speelt. En omdat die rol zo belangrijk is als het spannend wordt.

5. Erkennen, ontmoeten en ontwikkelen

Waar zijn we aanbeland? Ik heb om te beginnen gezegd dat onze wereld, en dus ook onze muzikale wereld, van een eindeloze complexiteit is. Het idee dat we daarin kunnen sturen, kunnen regelen, is eigenlijk een illusie. Kunnen we dan helemaal niets? Natuurlijk wel. Op basis van ervaring, van onszelf en van anderen, weten we heel veel over hoe muziek werkt. Maar echt voorspelbaar wordt het nooit. We kunnen, op basis van onze ervaring en intuïtie, handelen. Maar daarin bestaat geen garantie op succes.

Vervolgens heb ik proberen uit te leggen wat muziek dan zoal doet in het menselijk leven. Muziek, heb ik gezegd, is menselijk gedrag. Eindeloos gevarieerd menselijk gedrag van muzikale idioculturen die allemaal van elkaar verschillen. Maar binnen die eindeloze variatie kunnen we drie functies van muziek onderscheiden: muziek bevestigt, verbindt en reguleert. Ook als het leven spannend wordt.

En daarom hoort muziek in het onderwijs thuis. Om kinderen muzikale ontwikkelingskansen te bieden. Zodat ze hun eigen manier van bevestigen, verbinden en reguleren door muziek kunnen ontwikkelen. En hun muzikale plek in de wereld dankzij ons onderwijs kunnen ontwikkelen.

Nu is het zo dat kinderen, en volwassenen ook trouwens, niet alleen op school leren. Ze leren altijd en overal. Kinderen zijn allang muzikaal als ze op school komen, als 4- of 5-jarige. En ze leren vaak meer over muziek buiten school dan op school. Wat is dan het belang van muziek op school? Voor mij ligt dat belang in drie dingen, opnieuw. Al het goede komt in drieën.

Bevestigen, verbinden, reguleren. En op school: erkennen, ontmoeten, en ontwikkelen. Eerst erkennen. Ik hoop dat op school de kinderen gezien worden als de muzikale persoon die ze allang zijn. Dat er gebruik wordt gemaakt van wat ze meenemen. De liedjes die ze al kennen. De natuurlijke neiging van veel kinderen om op muziek te bewegen. De natuurlijke nieuwsgierigheid naar geluid, naar apparaten zoals muziekinstrumenten. En dat de school zo de muzikaliteit van de leerlingen **erkent**.

Ik hoop ook dat de school er voor zorgt dat al die verschillende leerlingen elkaar, ook muzikaal, **ontmoeten**. Dat ze leren wat andere kinderen doen met muziek. Dat ze leren dat andere kinderen anders zijn, muzikaal gezien. En dat dat niet stom is, of beter. Maar gewoon: anders. Ik geloof dat onze samenleving, waarin we elkaar het leven soms zo zuur maken, dat hard nodig heeft. En dat elkaar muzikaal ontmoeten een prachtige en krachtige manier van ontmoeten kan zijn. Juist omdat iedereen op haar eigen manier muzikaal is. En omdat die muzikaliteit zo naar boven komt als het leven spannend wordt.

En ten slotte: naast erkennen en ontmoeten ook **ontwikkelen**. De school zorgt voor ontwikkelingskansen. Dat kinderen van elkaar kunnen leren. En dat ze van anderen kunnen leren. Dat ze nieuwe dingen ontdekken. Dat hun muzikale ontwikkeling niet beperkt wordt door wat ze toevalligerwijze vanuit hun directe omgeving meekrijgen. Dat ze alternatieven aangeboden krijgen, dat ze de rijke wereld van de muziek ontdekken. Dat hun wat in de weg gelegd wordt, waardoor ze leren. Groeien.

Wat dat groeien dan is, dat is voor iedere leerling anders. Diversiteit, immers.

6. Vier min of meer praktische punten

Erkennen, ontmoeten en ontwikkelen. Kinderen de kans geven zich te ontwikkelen op muzikaal gebied zodat ze muziek de plek in het leven kunnen geven die bij hen past. Betekent dat dan iets in de praktijk?

Om te beginnen: hoe raar het ook klinkt, ik probeer mijzelf een beetje op afstand van didactische kwesties te houden. Dat heeft te maken met het veld van de muziekeducatie. Dat is een buitengewoon praktisch veld. Het gaat daar voortdurend over de didactische 'hoe'-vraag. Mijn taak is aandacht te vragen voor de meer pedagogische 'waarom'- en 'wat'-vragen die aan die 'hoe'-vraag vooraf gaan maar meestal uit zicht blijven.

Ik geef dus geen praktische tips en schrijf geen methodes. Als ik met leerkrachten in gesprek ben en ze vragen daarnaar, vertel ik ze altijd dat dat hun taak is – ik kan niet voor hen beslissen hoe ze dingen moeten doen, want ik ken hun achtergrond, hun situatie, hun context, hun leerlingen niet.

Teleurstellend. Dus dan toch maar heel kort vier min of meer praktische consequenties van deze manier van denken over muziekonderwijs. Ze zijn niet zo heel praktisch, misschien. Maar praktischer word ik echt niet.

a. De leerling is de doorlopende leerlijn

Om te beginnen: als je vindt dat het in muziekonderwijs gaat om het erkennen, ontmoeten en ontwikkelen van muzikale idioculturen, dan verdwijnen begrippen als kennisbases, kwalificaties, competentiesets, referentieniveaus en doorlopende leerlijnen wat naar de achtergrond. Methodes, schoolboeken, worden verzamelingen van potentieel bruikbaar materiaal. In muziekonderwijs weten we immers niet wat voor wie relevant blijkt te zijn – al die idioculturen! In plaats daarvan gaat het

over ontdekken en experimenteren. Zoals een collega laatst tegen me zei: “Ik ontdek steeds meer dat de leerling zelf de doorlopende leerlijn is.”

b. De pedagogische relatie is een dialogische relatie

Dat heeft nogal wat gevolgen voor de pedagogische relatie. De klassieke aanbodrelatie, waarin de leerkracht leerstof aanbiedt en de leerling die verwerkt, werkt dan niet. Maar het gaat ook niet om een ommekeer naar een vraagrelatie: de leerling zegt wat zij wil leren en de leerkracht begeleidt of coacht dat. Onderwijzen wordt een dialoog die begint met luisteren en kijken. Luisteren en kijken naar wie die leerling is, waar zij vandaan komt, waar ze warm van wordt, wat ze eng vindt, wat ze nog niet kent.

Maar vervolgens ben je als leerkracht wel degelijk aan zet om de leerling aan te zetten tot ontwikkeling. Je taak is niet alleen volgend en coachend. Je ‘legt iets in de weg’. Je doet dat als pedagoog, op basis van wat je weet, van je ervaring en van je intuïtie, al improviserend, op basis van wie je zelf bent. In het moment. En in dat moment is de leerkracht geen abstracte alleskunner, maar ook een idiocultuur. En dat mag.

In die zin is elke leerkracht, elke muziekdocent, een ‘maker’. Niet per se een maker van muziek. Maar wel een maker van situaties waarin ontwikkelingskansen worden geboden. Een maakproces vol dialoog, vol kennis én intuïtie, vol creativiteit.

c. Muziek is zoveel meer dan een specialisme

Een derde opmerking gaat dan toch over het ‘wat’. Ik zei al: we kunnen nooit vooraf vastleggen waar muziekonderwijs over zal gaan. Want het gaat over de ontwikkeling van die muzikale idioculturen van de leerling. De leerling is de doorlopende leerlijn.

In de muziekpedagogiek wordt over het algemeen niet zo moeilijk gedaan over de ‘wat’-vraag. De algemene opinie is toch wel: muziek is pas muziek als er een instrument in beeld komt, als er gezongen wordt, als we met notenschrift in de weer zijn. In de wereld van de muziekeducatie hebben de professionals, de specialisten, stevig de macht. In het openbare, professionele muziekleven wordt veel over talent gepraat, en dat sijpelt veel te veel door in het muziekonderwijs.

Het lijkt soms wel of het muziekleven een wedstrijd is. Een permanente ‘The Voice’ waarin we elkaar eindeloos de maat nemen. Of, voor kinderen, een permanente ‘Lang Leve de Muziek’-show, waarin er een winnaar is, die de verliezers achter zich laat. Het zou fijn zijn als we muziek op school zouden kunnen aanbieden zonder dat we meteen een aftreksel van de muziekprofessional moeten worden. Muziek is zoveel meer dan een specialisme. En kinderen verdienen zoveel meer.

Dat opent dan ook een eindeloze hoeveelheid didactische mogelijkheden. Muziek is geen specialisme maar een duizend-dingen-doekje. Dat kan terugkomen in het onderwijs, op duizend verschillende manieren. Het liedje op weg naar de gymles. De tafels onthouden met een spreektekst. Een muziekstuk bij de geschiedenisles. Een gesprek over TikTok in de pauze. Het is niet langer tweederangs, het telt allemaal mee.

d. Leren vindt plaats in een leerecosysteem

En als je dat allemaal bij elkaar optelt: de muzikale ontwikkeling van de leerlingen kan nooit de verantwoordelijkheid zijn van één persoon. De individuele leerkracht, of dat nu een groepsleerkracht of een vakdocent is, kan nooit alleen verantwoordelijk zijn voor het bieden van ontwikkelingsrichtingen voor al die verschillende kinderen. Mijn ideaal is een beeld waarin het onderwijs muzikaal is, op honderd verschillende manieren.

Waar ook de groepsleerkracht in de basisschool, die nu te vaak wordt weggebonjourd uit het muziekonderwijs, haar rol heeft. Geloof niet in of-of verhalen. Denk in combinaties. Veel van mijn muziekeducatieve collega's houden zich bezig met vragen als: moet elke school niet een vakleerkracht muziek? Of: moet elk kind niet een instrument leren bespelen? Ik vind dat echt de verkeerde vragen.

De vraag is: hoe scheppen we voor elk kind de ontwikkelingskansen die dat kind verder helpen? Omdat al die kinderen zo verschillend zijn, kan niemand dat alleen. Wat de ene juf kan, kan de andere niet. En die andere meester kan weer wat anders. Dan komt de vakspecialist of de vakleerkracht in beeld. De viooldocent of de keyboarddocent. De lokale muziekschool, de fanfare, het buurthuis of het poppodium. De vader, moeder, tante of opa. Een wereld aan mogelijkheden.

Wat zou het mooi zijn als we zo muziek op school kunnen aanbieden. In het grenzeloze vertrouwen dat leerlingen zich willen ontwikkelen, en dat ook zullen doen. Dat wij ze de kansen tot ontwikkeling kunnen aanreiken. Nee: moeten aanreiken. En dat uiteindelijk iedere leerling daarin haar eigen keuzes gaat maken. Keuzes waar wij niet over hoeven te oordelen.

Zodat ieder kind de muzikale ontwikkelingskansen krijgt die het verdient. Niet per se om aan talentontwikkeling te doen als in: een topmusicus te worden, of een halve musicoloog. Maar om die speciale kracht van de muziek te leren kennen. Hoe je jezelf bevestigt, hoe je je aan de wereld verbindt, hoe je je leven reguleert. Hoe je op school gezien en erkend wordt, hoe je er anderen ontmoet, en hoe je jezelf ontwikkelt.

7. Tot slot

Ik kom tot een afronding. Ik heb geprobeerd een beeld te schetsen van hoe ik denk over muziekonderwijs, en hoe dat mogelijkwijze samenhangt met de Master Talentontwikkeling en Diversiteit. Een verhaal vol gaten, denk ik. Maar dat is dan maar zo.

Zoals gezegd: hoe relevant dat verhaal voor jullie is weet ik niet. Ik hoor dat graag, en ga graag in gesprek daarover. Ik hoop dat ik, behalve een aantal specifieke dingen over muziekonderwijs, toch ook wat algemenere onderwerpen heb aangeraakt. Over onderwijs als meesterlijke improvisatie in een complex universum. Over onderwijs als, in essentie, het bieden van ontwikkelingskansen aan idioculturen in een pluriforme samenleving. Over onderwijs dat je helpt jouw betekenisvolle plek in die wereld te vinden.

Ik kom dan toch weer terug op die D van deze master TED: Diversiteit. Ik geloof echt dat daar de centrale vraag ligt die we ons in onze samenleving moeten stellen als het over onderwijs gaat. De centrale vragen liggen niet op het terrein van effectiviteit en efficiëntie. Niet op het terrein van CITO en PISA. Niet op het terrein van sets van startkwalificaties en kerncompetenties. Niet op het terrein van onderwijs als het ontwerpen van interventies.

De centrale vraag is veeleer: hoe kunnen we onderwijs zo vorm geven dat ieder mens op deze wereld de ontwikkelingskansen krijgt die het mogelijk maken hun ontwikkelingspotentieel in werking te zetten. Passend bij wie de lerende is. Bij waar zij vandaan komt. Dat geldt voor muziekonderwijs, maar misschien wel voor veel meer.

Dat is een enorme vraag. Een vraag naar onderwijs waarin de leerling, als individu, centraal staat. Waarin diversiteit uiteindelijk geen vraagstuk meer is, maar een uitgangspunt. Waarin we leerlingen niet meer afmeten aan de standaard van de gelukke mens, maar waarin we iedere leerling zien als al gelukke mens, met eigen wensen, eigen behoeften, eigen mogelijkheden.

Als je zo naar onderwijs en naar de samenleving kijkt, dan is er een hele hoop werk aan de winkel. Werk op het gebied van talentontwikkeling en diversiteit. Dat is wat jullie gaan doen komend jaar, en ik wens je alle succes daarbij.